

**Мазур А.В.,**

к.ю.н., доцент, доцент кафедри
адміністративного та митного права
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна)

УДК 339.543

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

У статті економічна безпека держави розглядається крізь призму митного контролю, а саме одного з двох методів його оптимізації – аналізу та управління митними ризиками, здійснення яких має відбуватися з урахуванням глобалізації економіки. Автор зазначає, що приєднання до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, ратифікація Угоди про спрощення процедур торгівлі, унормування в Митному кодексі України визнаних цивілізованими країнами засобів вирішення дилеми «забезпечення національної (у тому числі економічної) безпеки чи спрощення митних формальностей (передусім митного контролю) й сприяння зовнішньоторговим відносинам», сприяє формуванню позитивного образу держави, в якій відчутним є прагнення створити привабливий інвестиційний клімат з метою піднесення вітчизняної економіки до рівня розвитку тих європейських країн.

Ключові слова: економічна безпека, митний контроль, економічна безпека держави, ризик вчинення митного правопорушення, митний пост-аудит і аналіз митних ризиків.

Мазур А.В. Экономическая безопасность государства: взгляд сквозь призму таможенного контроля. – Статья.

В статье экономическая безопасность государства рассматривается сквозь призму таможенного контроля, а именно одного из двух методов его оптимизации – анализа и управления таможенными рисками, осуществление которых должно происходить с учетом глобализации экономики. Автор отмечает, что присоединение к Международной конвенции об упрощении и гармонизации таможенных процедур, ратификация Соглашения об упрощении процедур торговли, закрепление в Таможенном кодексе Украины признанных цивилизованными странами средств разрешения дилеммы «обеспечение национальной (в том числе экономической) безопасности или упрощение таможенных формальностей (прежде всего таможенного контроля) и содействие внешнеэкономическим отношениям», способствует формированию положительного образа государства, в котором ощутимым является стремление создать привлекательный инвестиционный климат с целью подъема отечественной экономики до уровня развитых европейских стран.

Ключевые слова: экономическая безопасность, таможенный контроль, экономическая безопасность государства, риск совершения таможенного правонарушения, таможенный пост-аудит и анализ таможенных рисков.

Mazur A.V. The Economic Security of the State: a Customs Control Perspective. – Article.

In the article the economic security of the state is viewed from the perspective of customs control, namely from one of the two methods of its optimization – the analysis and management of customs risks, which should be pursued in the light of the globalization of the economy. The author notes that accession to the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures, the ratification of the Trade Facilitation Agreement, and the inclusion to the Customs Code of Ukraine of recognized by civilized countries means solving the dilemma of «ensuring national (including economic) security or simplification of customs formalities (primarily customs control), and promotion of foreign trade relations» promote a positive image of the state, in which there is a tangible desire to create an attractive investment climate aiming to rise national economy to the level of developed European countries.

Keywords: economic security, customs control, the economic security of the state, the risk of committing customs offenses, the customs post audit and analysis of customs risks.

«Тепер, більш ніж будь коли, економічні відносини між державами є такими, що визначають загальний характер взаємин між ними, відтак важливо сформулювати поняття економічної безпеки як таке, яким не можна більше нехтувати. Глобалізація, своєю чергою, є процесом, який формує міжнародну обстановку, і сама по собі вона ставить під сумнів традиційне визначення економічної безпеки та засобів її забезпечення. Тож, важливо виявити й проаналізувати вплив глобалізації на економічну безпеку та окреслити нові підходи до її розуміння» [1].

У перебігу подібного дослідження неминуче постає, поперше, завдання виведення поняття економічної безпеки з урахуванням нинішньої структури економічної глобалізації, подруге, вироблення альтернативної концепції економічної безпеки, як «процесу забезпечення низької ймовірності ураження набору з трьох ключових економічних величин: (а) потоки доходів і споживання, необхідних для мінімальних потреб людини/сім'ї; (б) цілісність ринку; (в) дистрибутивна справедливість» [2].

Подолання економічної кризи в Україні в умовах зовнішньої агресії з боку РФ є одним з пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави [3, с. 2]. Механізм її забезпечення

передбачає здійснення постійного моніторингу соціально-економічних процесів з точки зору їхнього впливу на стан економічної безпеки, оцінку з цих позицій стратегічних програм, нормативно-правових актів, а також аналіз ефективності поточних рішень у сфері економічної політики [4, с. 74].

Ключовою умовою нової якості економічного зростання, як зазначено в Стратегії національної безпеки України, є забезпечення економічної безпеки шляхом, у тому числі, системної протидії організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації [5].

Органи державної влади різного рівня та сфери діяльності «причетні» до вирішення цієї проблеми в межах своєї компетенції. Утім, значення митних органів, уповноважених провадити митний контроль засобами аналізу ризиків й пост-аудиту, у є неоціненною.

Із упевненістю можна стверджувати, що в період перманентних глобальних і регіональних економічних криз більш актуальну тему різногалузевих досліджень, аніж економічна безпека, годі й шукати.

Переважає більшість досліджень питання економічної безпеки держави (до слова, прикрим є ототожнення із економічною безпекою суб'єктів господарювання, як-от в роботі Л.П. Рогатіної [6]; натомість важливо бачити їх взаємозв'язок – див. В. Бараннік [7]) стосуються ретроспективи питання (Н. Кантор [8], К.С. Фень [9], який дійшов висновку про те, що економічна безпека є універсальною категорією, яка відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином; із цього, на його думку, діяльність по забезпеченню економічної безпеки можна представити у вигляді складної системи, яка складається з взаємозалежних і

взаємообумовлених горизонтальних рівнів: забезпечення економічної безпеки особистості, забезпечення безпеки суспільства, забезпечення безпеки підприємства, забезпечення безпеки держави), загальнотеоретичних підвалин дослідження економічної безпеки (Л. Абалкін [10], В. Андрійчук [11], Є. Іванов [12], С. Кравченко [13], С. Мочерний [14], В. Новицький [15], С.І. Пирожков [16], В.О. Рожков [17], Т.В. Сак [18], В. Сенчагов [19], А. Сухоруков [20-22],) або окремих аспектів, у тому числі інвестиційного, фінансового тощо (А. Новікова [23], Ю. Ситих [24], Т. Шемет [25]), фінансово-економічного (Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека [26]), економіко-географічного (Л. Коковський [27]), регіонального (Л. Гришина, Є. Бойко [28], А.М. Гуменюк [29]), інноваційного (Л.О. Волошук [30]) компонентів. Завданням митного контролю у контексті загальної концепції безпеки присвячено статтю С.М. Гамідулаєва [31], митно-тарифному регулюванню як засобу забезпечення економічної безпеки – роботу Х. Шрайбер [32]. Водночас, відсутнє акцентоване дослідження місця контрольної діяльності митних органів ДФС України в процесі забезпечення економічної безпеки України.

Метою статті є акцентування уваги на засобах забезпечення економічної безпеки України інструментарієм митного контролю, формалізованого у Міжнародній конвенції про спрощення й гармонізацію митних процедур, Угоді СОТ про спрощення процедур торгівлі.

Українські та зарубіжні автори в різний спосіб визначають поняття «економічна безпека» (екосестейт – скорочення англійської назви «*economic security of state*»). Вірне його трактування є вкрай важливим, бо дозволяє правильно оперувати даним поняттям, визначати суб'єкти і об'єкти економічної безпеки, а отже, достовірно визначати загрози їй та відповідні шляхи протидії.

Перший напрямок у визначенні поняття «економічна безпека» ґрунтується на розумінні безпеки як «стану захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз».

Так, вона може розумітися як стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів.

Другий «відтворювальний» підхід полягає у тому, що оскільки економічна безпека трактується як стан захищеності економічних інтересів, а основним життєво важливим інтересом в економічній сфері є відтворення джерела свого існування, то економічна безпека визначається як «здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному та міжнародному рівні». Тобто якщо у першому випадку ключовим є слово «стан», то у другому наголошується на «здатності», «спроможності» [33].

Митна служба від самого початку свого створення покликана захищати країну від зовнішніх і внутрішніх загроз економіці. І тепер органи ДФС України забезпечують економічну безпеку країни у багатьох напрямках – у перебігу виконання, передусім, фіскальної та регулятивної функцій. Значення останньої важко переоцінити, оскільки ефективність її виконання позначається на стані економіки країни в цілому: завдяки контролю за дотриманням митно-тарифних і нетарифних правил можна впливати на зовнішню торгівлю, захищати національного товаровиробника, і, зрештою, справляти вплив на галузеву структуру економіки. Іншими не менш важливими функціями митної служби є правоохоронна функція, спрямована на забезпечення прав та інтересів суб'єктів права, а також контрольна.

Отже, наскільки митна діяльність є формою регулювання зовнішньої торгівлі, настільки зміни в структурі виробництва та споживання є виявом глобалізацією національних економік. Загальносвітовою тенденцією сучасності є переважна орієнтація виробництва не на вітчизняний, а на величезний світовий ринок. Міжнародна торгівля товарами й послугами відіграє все більшу

роль і набуває дедалі більших масштабів. Один з проявів цього процесу – значно вищі темпи росту світової торгівлі у порівнянні з темпами росту ВВП, причому цей розрив поступово але невинно збільшується. Тому важливою складовою економічної безпеки є зовнішньоекономічна безпека. Тепер чи не кожна держава має потребу віднайти «золоту середину» між двома різноспрямованими векторами митного регулювання: по-перше, для багатьох національних галузей украї необхідним є застосування політики протекціонізму, по-друге, міжнародна інтеграція вимагає лібералізації митної політики – зниження ставок митних податків і зборів, зменшення нетарифних бар'єрів. Єдино вірного варіанту розв'язку цієї проблеми не існує, бо для кожної конкретної країни він буде унікальним. Адже вплив глобалізаційних процесів на економічне зростання не є однозначним і багато в чому залежить від стану економіки в країні та її здатності швидко змінюватися та адаптуватися до вимог міжнародного ринку.

Категорія «економічна безпека» може трактуватися як поєднання економічної безпеки держави, тобто безпеки макrorівня, та економічної безпеки економічних суб'єктів, тобто безпеки мікрорівня. Причому і перша, і друга певний час можуть забезпечуватись окремо або навіть за рахунок одна одної. Водночас у стратегічному плані це не лише взаємопов'язані, а й неподільні поняття. Саме суперечність між безпеками двох рівнів – безпекою макrorівня і безпекою мікрорівня – якраз і визнавалася на початку XXI століття головною проблемою економічної безпеки України [33].

До загроз економічної безпеки можна віднести нераціональну структуру експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; суперечності в чинному законодавстві та правову неврегульованість широкого кола питань економічного розвитку; зниження інвестиційної та інноваційної активності; нерівноправність конкуренції вітчизняних товаровиробників з товарами зарубіжного виробництва;

зростання критичної залежності національної економіки від зовнішніх ринків.

Українську економіку характеризує переважно сировинний, енергоємний характер товарної структури експорту. Це не лише суперечить наявній структурі та тенденціям світового експорту, а й «консервує» високу залежність від поставок енергоносіїв, імпорту високих технологій. Ба більше, «в умовах сировинної структури нашого експорту це (удвічі більший порівняно з економіками розвинених країн Європи рівень відкритості української економіки) може призводити до дуже небезпечних явищ, а врешті-решт, і до втрати економічної безпеки нашої держави» [34, с. 36]. Ця теза є особливо слушною щодо країн «молодої ринковості» [35, с. 25].

Важливим напрямом роботи, спрямованим на поліпшення параметрів економічної безпеки, є розробка та прийняття обґрунтованої стратегії імпортозаміщення, що зробить імпорт дієвим фактором технологічної реконструкції української промисловості за рахунок виваженої митної політики – розробки тарифів згідно з інтересами національних галузей промисловості, виробників високотехнологічної продукції (у тому числі експортної продукції).

Ще однією актуальною останнім часом потребою є посилення енергетичної безпеки, здійснення політики, спрямованої на диверсифікацію ринків і створення умов для конкуренції у сфері енергопостачання. Зміни в Митний кодекс України від 4 лютого цього року [36], покликані врегулювати здійснення оператором газотранспортної системи віртуального реверсу природного газу (у митне законодавство уведено спеціальний професійний термін – «бекхол»), створити передумову для закупівлі російського газу на східному, а не західному кордоні, – один із заходів митного регулювання задля забезпечення саме енергетичної безпеки держави.

Забезпечується економічна безпека на основі розмежування повноважень між суб'єктами системи, в якій Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, у їх числі ДФС

України (а) забезпечують економічну самостійність України та її економічну безпеку, (б) забезпечують виконання Конституції України, інших актів законодавства в сфері національної та міжнародної економічної безпеки, (в) розробляють і виконують в межах своєї компетенції державні програми, спрямовані на забезпечення економічної безпеки та захист економічних інтересів держави, (г) забезпечують здійснення державної політики у сфері економічної безпеки, (д) аналізують рівень загроз економічній безпеці, розробляють та вживають заходи щодо локалізації та нейтралізації цих загроз.

У площині митної діяльності загроза недотримання вимог митних правил свого часу дістала назву «ризик вчинення митного правопорушення» [37]. У Міжнародній конвенції щодо гармонізації та спрощення митних процедур, підписаній в м. Кіото у 1973 р. (далі – Конвенція) [38] передбачено два засоби нейтралізації такого ризику – аналіз та управління ризиком, а також метод пост-аудиту. Якщо сприйняття останнього загалом відповідає усталеному міжнародному стандарту, то категорія аналізу ризиків у митній діяльності вимагає (а) суттєвого уточнення змісту з метою впровадження у вітчизняну практику адекватного інструменту оптимізації митного контролю, (б) розгляду в контексті послідовно-логічного процесу функціональної переорієнтації митної служби на попереджувальну, інформаційно-аналітичну роботу.

У митній сфері поняття ризику використовувалося, по-перше, на позначення окремої групи товарів, що найчастіше декларуються не своїм найменуванням з метою ухилення від сплати митних податків і зборів [39], по-друге, з позиції окремих критеріїв (вид транспортного сполучення, висока ліквідність тощо) вдосконалення процесу організації митного контролю [40].

Як спробу подолати дещо спрощене розуміння вказаного поняття можна було розцінити формулювання поняття аналізу ризиків у проєкті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Митного кодексу України» [41] з точки зору вчинення аналітичних операцій з інформацією, спрямованих на

нейтралізацію загроз економічним інтересам держави. Саме у такому вигляді поняття найбільше відповідало міжнародному стандартові. У ч. 1 ст. 362 чинного Митного кодексу України аналіз ризику означено як «систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи». Таким чином маємо справу із поняттям значно меншого об'єму, у ньому виразно закріплено превентивну функцію аналітичної роботи митних органів.

Потракткування аналітичної діяльності останніх, націлену на мінімізацію загроз державним економічним інтересам, ставить аналіз ризиків у розряд чи не основного засобу забезпечення зовнішньоекономічної безпеки – важливого складника економічної безпеки. При формуванні Концепції економічної безпеки (на наш погляд, настав час повернутися до ідеї її ухвалення – див. наукову доповідь Національного інституту стратегічних досліджень 1997 року [42]; згідно із документом Концепція мусила стати стратегічним орієнтиром на 10-20 років й закласти основи економічної безпеки на ще більш тривалий період; на основі концепції пропонувалося розробити Закон України «Про економічну безпеку України» й Концепцію законодавства у сфері економічної безпеки й відповідну Програму підготовки нормативно-правових актів) варто було би врахувати цей факт й конкретизувати з цих позицій концепцію.

Розвідка зовнішньоторгового аспекту економічної безпеки, а також міжнародних стандартів оптимізації митного контролю (зокрема управління ризиками у відповідності до вимог Конвенції), дозволило свого часу автору сформував «концепт реорданації функцій митної служби» [43, с. 17], який не втратив актуальності тепер, хіба що може бути уточнений обов'язковим використанням цифрових технологій у перебігу здійснення митного контролю (не випадково у поточному році за головний девіз Всесвітньою митною організацією обрано тезу «*Digital Customs: Progressive Engagement*» [44] тобто «Цифровій

митниці – пріоритетний розвиток», якою заявлено про прагнення до подальшого розвитку напряму цифрових рішень і послуг з метою спрощення умов зовнішньоекономічної діяльності, а також про намір ширше впроваджувати прогресивні технології з використанням великих масивів даних, «хмарних» ресурсів [45]; не є співпадінням і те, що в рік цифрової митниці Мінфін України розпочав реалізацію нововведень, пов'язаних із автоматизацією митних процедур [46]):



Митний пост-аудит і аналіз митних ризиків, що за влучним висловом Л.Р. Баязітова «визначають сучасну конфігурацію спрощення процедур торгівлі» [47], взаємопов'язані між собою. Після ратифікації Україною Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про заснування СОТ [48] даний постулат набув юридичного оформлення. Так, у п. 5.4 ч. 5 ст. 7 Угоди про спрощення процедур торгівлі – додатку до вказаного Протоколу прямо вказано, що держави-члени, «по можливості, використовують результати аудиту після митного очищення при застосуванні системи управління ризиками».

Отже, (а) приєднання до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, (б) ратифікація

Угоди про спрощення процедур торгівлі, (в) унормування в Митному кодексі України визнаних цивілізованими країнами засобів вирішення дилеми «забезпечення національної (у тому числі економічної) безпеки чи спрощення митних формальностей (передусім митного контролю) й сприяння зовнішньоторговим відносинам», сприяє формуванню позитивного образу держави, в якій відчутним є прагнення створити привабливий інвестиційний клімат з метою піднесення вітчизняної економіки до рівня розвинутих європейських країн. Управління митними ризиками в комплексі із митним пост-аудитом – основна ідея, так би мовити «філософія», цивілізованого митного контролю й, варто додати, реальна можливість модернізувати митну діяльність таким чином, щоби посилити її інформаційно-аналітичний, превентивний компоненти з метою ефективного забезпечення економічної і, зрештою, національної безпеки держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andruseac G. Economic security – new approaches in the context of globalization // CES Working Papers. 2015. Vol. 7(2), issue 2. P. 232-240. URL: http://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2015_VII2_AND.pdf
2. Nesadurai H. Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? // CSGR Working Paper. 2005. No. 157/05 February 2005. URL: http://wrap.warwick.ac.uk/1963/1/WRAP_Nesadurai_wp15705.pdf
3. Власюк О.С., Базилок Я.Б., Давиденко С.В. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015 – 2016 рр. та механізми їх мінімізації: аналітична записка. – К.: НІСД. 13 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf
4. Яремко І.І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави // Інтегроване стратегічне управління: проблеми адміністрування, економічної безпеки та проектної діяльності: тези доповідей першої міжвузівської науково-практичної конференції, 24–26 квітня 2013 року, Львів / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 74–75.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

6. Рогатіна Л.П. Методологічні засади визначення категорій економічної безпеки суб'єктів господарювання // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2015. №12. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2015/59.pdf
7. Бараннік В. Економічна безпека підприємства як складова економічної безпеки держави // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 2. С. 5-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_2_3
8. Кантор Н. Історико-правовий аспект дослідження поняття «економічна безпека» // Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 15. С. 67-72. URL: http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2016_15/67-_%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80.pdf
9. Фень К.С. Ретроспективний огляд поняття «економічна безпека» // Молодий вчений. 2016. № 2 (29). С. 98-102. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/24.pdf>
10. Абалкин Л.И. Избранные труды в 4 томах. Т.4. М., 2000. 799 с.
11. Андрійчук В.Г. Економічна безпека: проблеми стратегічного планування та альтернативні напрями досягнення / у кн.: Андрійчук В.Г., Антонюк Я.М., Мокій А.І. Економіка України: реалії, перспективи розвитку ринкових відносин. – К., 2000. Т. 20. С. 191-197.
12. Иванов Е. Экономическая безопасность России // Мировая экономика и международные отношения. 2001. №11. С. 44-51.
13. Кравченко С., Теленик С. Основні напрямки забезпечення економічної безпеки України // Економіка, фінанси, право. 2002. №12. С. 6-10.
14. Мочерний С., Плотніков О. Економічна безпека в контексті державного суверенітету України // Економіка України. 1998. № 4. С. 4-13.
15. Новицький В. Економічна безпека в контексті сучасної геополітики // Вісник КНТЕУ. 2004. №1. С. 28-36.
16. Пирожков С.І. Економічна безпека України у контексті економічних реформ // Стратегія економічного розвитку України. Вип. 2-3. 2000. С. 9-21.
17. Рожков В.О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип.10. С. 478-480.
18. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції // Інноваційна економіка. 2013. №6. С. 336-340.
19. Сенчагов В. Экономическая безопасность как основа обеспечения национальной безопасности России // Вопросы экономики. 2001. №8. С. 64-79.
20. Сухоруков А.І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки // Вісник КНТЕУ. 2004. №1. С. 49-55.

21. Сухоруков А.І. Посилення регулюючої функції оподаткування як фактор забезпечення економічної безпеки України // Стратегія економічного розвитку України. Вип.6. – К., 2001. С.427-434.
22. Сухоруков А.І. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки України // Стратегія економічного розвитку України. – К., 2000. Вип. 2-3. С. 14-20.
23. Новікова А. Економічна безпека України у транспортній сфері // Економіка України. 2002. №10. С. 18-24.
24. Ситих Ю.В. Деякі аспекти продовольчої безпеки в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. Вип. 19. – К., 2002. С. 101-102.
25. Шемет Т.С. Коригування зовнішніх платіжних дисбалансів у системі економічної безпеки держави // Фінанси України. 2000. № 2. С. 53-59.
26. Дехтяр Н.А., Дейнека О.В. Фінансово-економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення / у кн.: Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство : колективна монографія; у 2 т. / за заг. ред. К.С. Шапошникова та ін. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015.
27. Коковський Л. Економічна безпека як об'єкт економіко-географічного дослідження // Географія. 2013. № 1(61). С. 12-15.
28. Гришина Л., Бойко Є. Економічна безпека регіонів України в умовах посилення ризиків нестабільності // Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2016. № 1. URL: <http://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/14>
29. Гуменюк А.М. Механізми зміцнення економічної безпеки прикордонних територій // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 4 (108). С. 99-107.
30. Волошук Л.О. Економічна безпека та інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та взаємозв'язок об'єктів управління // Економіка: реалії часу. 2014. № 6 (16). С. 217-223. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>
31. Гамидуллаев С.Н. Основы формирования концепции безопасности и таможенный контроль // Ученые записки Санкт-Петербургского филиала РТА. 2001. № 3. С. 107-110.
32. Christina Shraiber. Customs tariff regulation as an instrument of economic security of the russian federation // Customs Scientific Journal CUSTOMS. 2016. Vol. 5, No. 2. P. 88-93.
33. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/strateg/023.htm>
34. Щетинін А. Розвиток інфраструктури ринку як умова зміцнення економічної безпеки держави // Вісник Академії митної служби України. 2002. № 1. С. 35-38.

35. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави: підруч. / за ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор. 2002. 302 с.
36. Про внесення зміни до Митного кодексу України щодо створення передумов для нової моделі ринку природного газу: Закон України від 04.02.2016 р. № 994-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 12. Ст. 136.
37. Мазур А.В. Організаційно-правові основи митного контролю в Україні: авторсф. дис. . . к.ю.н.: 12.00.07. – Харків: НЮАУ. 2004. 18 с.
38. Міжнародна конвенція про гармонізацію та спрощення митних процедур (м. Кіото, 1973 р., в ред. 1999 р.)
39. Про затвердження заходів щодо удосконалення діяльності Державної митної служби України у 2003 році: Наказ ДМСУ від 21.04.2003 р. № 256.
40. Про перелік товарів «групи ризику»: Лист ДМСУ № 11/6-14.1-6021-ЕП від 10.07.2002 // Митна газета. 2002. № 14.
41. Про внесення змін і доповнень до Митного кодексу України: Закон України (проект) // Митний брокер. 2005. №4.
42. Національна безпека України (1994-1996 рр.): наукова доповідь Національного інституту стратегічних досліджень / Агаркова Н. В., Андрійчук В. Г., Бінько І. Ф. та ін. – К., 1997. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/otch/roz15.htm>
43. Мазур А., Толкачова А. Удосконалення митного контролю як засіб забезпечення економічної безпеки // Вісник Академії митної служби України. 2005. № 4 (28). С. 8-19.
44. World Customs Organization: About Us: International Customs Day: 2016: Digital Customs. URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/international-customs-day/icd-2016.aspx>
45. Message from the WCO Secretary General (2016). URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/international-customs-day/~media/WCO/Public/Global/PDF/About%20us/International%20Customs%20Day/2016/WCO%20SG%20Message%20ICD%202016%20EN.ashx>
46. Зелди Р. Есть ли в Украине перспективы цифровой таможи (16.09.2016). URL: http://www.liga.net/opinion/297440_est-li-v-ukraine-perspektivy-tsifrovoy-tamozhni.htm
47. Баязітов Л.Р. Щодо проекту Закону України № 4777 (6 жовтня 2016 р.). URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1140002702721513&id=100001353821567
48. Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі: Закон України від 04.11.2015 № 745-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 49-50. Ст. 456.

